

Az ismeretlen 18–19. századi magyarországi latin nyelvű irodalom feltárása

A „Neolatin Költők Tára” sorozat elindítása az Irodalomtudományi Intézetben

LENGYEL Réka

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Irodalomtudományi Kutatóintézet, tudományos főmunkatárs
ORCID: 0009-0000-6012-3625

Discovering the Neo-Latin literature in Hungary in the 18th–19th century. Launch of the “Neo-Latin Poets’ Collection” series at the ELTE RCH Institute for Literary Studies

Abstract | The main goal of the project is to encourage basic research and to produce online and printed critical text editions of 18th–19th-century Neo-Latin poetry in Hungary. The history of Hungarian literature is not the history of literary texts in the Hungarian language; an eminent part of the history of the old Hungarian literary culture, which was strongly Latinized even in European terms, also includes texts that were celebrated abroad in their time but have now completely fallen out of national memory. Their comprehensive exploration, publication and study are an essential part of research aimed at understanding the history of Hungarian literature.

The three-year project aims to explore the oeuvres of four authors, as well as their summary poetry collections and a special group of sources, and to compile complete and selected text editions. A new, annotated edition of the volume *Myrias versuum* (1735) by the Piarist monk-teacher HALÁPY Konstantin (1698–1752), the complete poems and oratories of SZERDAHELY György Alajos (1740–1808) and the collection *Poematum liber* (1862) by the Piarist monk-teacher JALLOSICS András (1791–1862) (KÖRIZS Imre) is being prepared. The collected poems of the canon of Pécs, AGYICH István (1730–1790) will be published largely from manuscript, and a selection of poems by the *repetens* teachers in Győr (SZÁDOCZKI Vera) will be published entirely from manuscript. The text editions, which include the original Latin text, the prose translation and commentary in English, will be prepared on the DigiPhil platform with the IT support of the DigiPhil group of the Institute for Literary Studies, and will also be published in printed form. Another goal of the project is to collect data for the bibliography of Hungarian Neo-Latin literature; together with those listed above, to collect comprehensive data on a total of 20 significant oeuvres.

Keywords | Hungarian literature, 18th-century Neo-Latin poetry, Jesuit poetry, Piarist poetry, critical text edition

Hosszú ideje körvonalazódó elképzelések öltöttek konkrét formát, amikor 2023-ban az akkori Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, a HUN-REN intézményi elődje hiánypótló kutatások beindítására irányuló pályázatán támogatást nyert az Irodalomtudományi Intézet „Neolatin Költők Tára” munkacímű kutatási terve, Kecskeméti Gábor intézetigazgató témavezetésével. A 2023 tavaszán elindult, hároméves futamidejű projekt fő célja alapkutatások elvégzésének ösztönzése és latin-magyar-angol nyelvű, online és nyomtatott kritikai szövegkiadások elkészítése a 18–19. századi magyarországi neolatin költészet köréből. A magyar irodalomtörténet nem a magyar nyelvű irodalmi szövegek története, eminens részét képezik az európai viszonylatban is erősen latinizált régi magyarországi irodalmi kultúrának a maguk idejében külföldön is ünnevelt, mára a nemzeti emlékezetből teljességgel kihullott szövegei is. Ezek átfogó feltárása, közzététele és tanulmányozása elengedhetetlen részét képezi a magyar irodalom történetének megismerését célzó kutatásoknak.

A projekt négy szerző életművének, illetve összegző jellegű versgyűjteményeinek és egy speciális forráscsoportnak a feltárására, teljes, illetve válogatott szövegkiadások összeállítására irányul. Bíró Csilla gondozásában Halápy Konstantin piarista szerzetes-tanár (1698–1752) *Myrias versuum* (1735) című kötetének, Balogh Piroska sajtó alá rendezésében Szerdahely György Alajos (1740–1808) összes versének és szónoklatának készül új, kommentált kiadása, és Kőrizs Imre munkája révén megkezdődött Jalloscopicus András (Endre János, 1791–1862) piarista szerzetes-tanár *Poematum liber* (1862) című gyűjteményének újrakiadása is. Nagyrészt kéziratból kerülnek kiadásra Agyich István pécsi kanonok (1730–1790) összegyűjtött versei a költőről doktori disszertációt készítő Rédey-Keresztény János gondozásában, míg Szádóczki Vera teljes egészében kéziratot alapján válogatott össze egy csokorra való a győri repetensek költeményeiből. Az eredeti latin szöveget, a magyar és angol prózafordítást, valamint a magyar és angol nyelvű kommentárt tartalmazó szövegkiadások az Irodalomtudományi Intézet DigiPhil-csoportjának informatikai támogatásával a DigiPhil-felületen készülnek el, s emellett a tervek szerint nyomtatott formában is megjelennek. A projekt további célja egy átfogó adatgyűjtés a magyarországi neolatin irodalom bibliográfiájához; a fent felsoroltakkal együtt összesen húsz jelentős életmű teljes körű adatolása.

A 18–19. századi neolatin irodalom kutatása a magyarországi irodalom történetére irányuló vizsgálódások más területeknél kevesebb szakértőt vonzó területe. „A magyarországi latin költészet fénykora – legalábbis mennyiségi szempontból – a XVIII. századra esik. Sajnos ez a több száz műre rúgó termés egyelőre jórészt feltáratlan, részben még kiadatlan is” – írta Szörényi László 1985-ben.¹ Az azóta eltelt negyven évben elsősorban ő maga, valamint tanítványai, illetve sok esetben általa inspirált kutatók sokat tettek a hiány pótlásáért, ismeretlen vagy kevéssé ismert szerzők, művek felfede-

1 SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, „Latin költészet 1770 és 1820 között”, in *Irodalomtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok*, szerk. KÓSA LÁSZLÓ és SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, 264–292 (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1985), 274.

zéséért.² Szörényi összefoglaló tanulmányai egyben programot is adtak a téma kutatásához, és kijelölték a hatalmas forrásanyag főbb csomópontjait, rámutatva a valamely szempontból kiemelkedően értékes életművekre.³ Véleménye mérvadó volt a „Neolatin Költők Tára” sorozatot elindító első kötetek témáinak kiválogatásában is: Agyich Istvánt, Halápy Konstantint, Szerdahely György Alajost és a repetens költőket is a figyelemre méltó 18. századi teljesítmények között mutatta be írásaiban. Szörényi kiemelt figyelmet szentelt a jezsuita iskolai oktatáshoz kötődő versszerzői hagyománynak. Ez a közép- és felsőfokú iskoláztatás lényegi elemét képezte, és egyaránt részesültek benne a repetens költők, valamint Halápy, majd rá 30-40 évvel Agyich és Szerdahely is. Az utóbbi két költő is elmondhatta volna magáról azt, amit Halápynak a kollégiumból való távozásakor egykori ülőhelye fölé véstek: „Hic Halapy, quondam studuit componere versus, / Cui similis nullus, par quoque nullus erat.”⁴

A sorozat köteteibe kerülő szövegekkel való foglalatосkodás legfőbb tétje, vajon párbeszédbe lehet-e állítani – elsősorban a 18. század második felétől – a latin nyelvű műveket a korszak magyar nyelvű termésével, felszámolni a határvonalakat a két halmaz között, s elő lehet-e segíteni e szerzők, művek kanonizációját, a magyar irodalom történetébe való méltó beillesztésüket. Szörényi László maga is foglalkozott egy olyan költői életművel, mely iskolapéldája annak a folyamatnak, ahogyan az 1830-as évek táján (legfőképpen az iskolai oktatás magyar nyelvre történő átállása miatt) teret vesztett a latin nyelvű költészet mint sokak által művelt, elismert önkifejezési, reprezentációs, edukációs csatorna, és megmaradt értékeit is elveszítve kihullott az olvasók érdeklődési köréből. Csak néhány esetben maradt benne, annak köszönhetően, hogy egyes verseknek magyar fordítása készült. Az említett életmű Dayka Gáboré, aki mind magyarul, mind latinul kiváló érzékkel verselt – főként Kazinczy rajongott érte, költeményeit a legmagasabbra értékelve. Dayka latin verseinek befogadástörténetében rövid időtávon belül jól elkülöníthető az a három fázis, melyek a magyarországi neolatin irodalom recepciójában más művek esetében is ugyanebben a sorrendben követik egymást. Az első a nemzeti nyelvű irodalommal való egyenértékűség fázisa: a latin nyelvű műveket kiadják, olvassák, értékelik, imitálják (Kazinczy a Dayka-életművet még a maga teljességében jelentette meg). A második fázisban a neolatin irodalom iránti érdeklődés elvesztését, a nemzeti irodalom történetéből való kirekesztését figyelhetjük meg (a Toldy-féle 1833-as kiadásba Dayka latin versei már nem kerültek bele). Ezt kö-

2 Az eredmények közül a teljesség igénye nélkül kiemelendő tanulmánykötet és kézikönyv: JANKOVITS László és KECSKEMÉTI Gábor, szerk., *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon* (Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem, 1996); István BARTÓK, szerk., *Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary* (Budapest: Universitas Kiadó, 2005). A témához kapcsolódó kutatási eredmények megosztásának jelentős fórumai a *Camoenae Hungaricae* című évkönyv, valamint a 2013 óta két évente megrendezett Neolatin Konferenciák és az azok anyagából készült tanulmánykötetek.

3 SZÖRÉNYI László, „Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 85 (1981): 184–191; SZÖRÉNYI László, „A latin költészet helyzete Magyarországon a XIX. században”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 89 (1985): 1–17; SZÖRÉNYI László, „Neolatin lírai költészet Magyarországon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 95 (1991): 589–596.

4 JELENITS István, „A latin nyelvű epigramma tizennyolcadik századbeli piaristák költői gyakorlatában”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 73 (1969): 176–198, 182.

vetően pedig a latin szövegeknek már csak akkor marad esélye arra, hogy ne felejtődjenek el, ha magyar műfordításaik készülnek, de a nemzeti kánonba való bekerülést ez sem garantálja.⁵

Az összeállításunkban ehelyütt közreadott tanulmányok betekintést nyújtanak a „Neolatin Költők Tára” sorozatban készülő szövegkiadások műhelyébe. Szádoczki Vera egy hosszabb, történeti témájú elbeszélő költemény elemzése révén illusztrálja a jezsuita tanárképzésben folyó poétikatanítás gyakorlatát, kijelöli a mű helyét a hasonló témájú irodalmi alkotások együttesében, ezzel rávilágítva a latin és a magyar nyelvű szövegek érintkezésének komplex formáira. Rédey-Keresztény János a Vergilius-recepció és -imitáció történetében helyezi el Agyich István néhány verses munkáját, szövegszerű megfeleltetések révén mutatva rá az antik témák, retorikai-poétikai hagyományok konstruktív továbbvitelének megnyilvánulásaira. Balogh Piroska a női alakokról, illetve nőkhöz kapcsolódó, általuk szimbolizált jelenségekről szóló versekre koncentrálnak mutatja be a Szerdahely-versek világának sajátosságait, elkülöníti egymástól a téma több rétegét, és meggyőzően érvel amellett, hogy a latin szövegeket a korszak magyar nyelvű költészetével egyszerre érdemes görcső alá venni, hogy kivehetővé váljanak a tematikai vagy poétikai egyezések, eltérések, közös jellegzetességek. Lengyel Réka a korszakokon át legkiválóbb magyarországi latin költőnek tartott Janus Pannonius ismeretének nyomaint gyűjtötte egybe a 19. század első feléből, abból a közties időszakból, amikor verseit latinul már, magyarul még nem olvasták; az áttekintésből kiderül, hogyan felejtődött el az életmű szinte teljesen, és hogyan érhető tetten apró részletekben a magyar irodalom részére történő kisajátítása.

5 Lásd erről SZÖRÉNYI László, „Dayka Gábor latin versei Tóth László fordításában”, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 27 (1991): 19–31; SZILÁGYI Márton, „A »titkos bú« poétája? Dayka Gábor kanonizálásának kérdőjelei”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 104 (2000): 603–616.